

3. Baracz S. Kronika Oleska. Towarzysz duchowiestwa katolickiego. Rocznik pierwszy. Tarnopol, 1864. – S. 423.
 4. Baracz S. Kronika. – S. 433.
 5. Czoowski. A. Jan III i zamek w Olesku. – Lwów, 1935. – S. 12, 16.
 6. Sownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów sowiaskich. Warszawa, 1886. – T. VII. – S. 464, 466.

УДК 712.253:712.41(292.485/477)(477.41/42) Ст. наук. співроб. Ю.О. Клименко¹,
 канд. біол. наук – м. Київ

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ ДЕРЕВНОЇ РОСЛИННОСТІ СТАРОВИННИХ ПАРКІВ ПОЛІССЯ ТА ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

У старовинних парках відбувається ландшафтна, таксономічна і фітопенотична деградація. Розроблено шляхи реставрації історичних насаджень з метою запобігти шкідливим тенденціям у дендропарках Тростянець, Олександрія та Софіївка.

Yu.A. Klimenko, Ph. D. – Kyiv

Evolution trends of arboreal vegetation of ancient parks of Ukrainian Polissya and forest steppe

Landscape, taxonomic and phytocenotic degradation is under way in the ancient parks. The ways of restoring the historical plantations have been worked out in order to counteract the harmful tendencies in the Trostianets, Oleksandria and Sofiivka dendroparks.

У Поліссі та Лісостепу України статус об'єктів загальнодержавного значення мають 57 старовинних (створених до встановлення радянської влади) парків: 5 дендропарків і 52 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Крім цих парків був обстежений також Качанівський історико-культурний заповідник. Вивчали ландшафти за класифікацією Л.І. Рубцова [3, 4], який виділив 6 типів садово-паркових ландшафтів (лісовий, парковий, регулярний, лучний, садовий та альпійський), а також деревну рослинність.

Дендропарк "Олександрія" знаходиться у м. Біла Церква, його площа 297 га (з них історичної частини – 201,5 га). Визначною пам'яткою цього дендропарку є вікова діброва. Вона має природне походження, займає 43 га, розподіляється на дві частини. У меншій (1/3 площі діброви) немає підліску, проте добре розвинутий трав'яний покрив (парковий тип садово-паркового ландшафту), у більшій є усі яруси, дуб зростає разом зі своїми супутниками (лісовий тип садово-паркового ландшафту). З точки зору фітоценології діброва, яка формує парковий тип садово-паркового ландшафту, є деградованою, але з точки зору паркознавства вона має найвищу естетичну оцінку. Така зімкненість насаджень у цій частині діброви була досягнута штучно, вірогідно невдовзі після закладання парку. Хоча за літературними даними [2], деградація діброви призводить до всихання дубів, у парковій діброві "Олександрії", за даними [1], дуби не поступаються за таксаційними показниками дубам, які зростають у лісовому типі садово-паркового ландшафту, і відпад серед них за останні десятиріччя не перевищував відпаду в інших частинах дендропарку.

В "Олександрії" можна спостерігати й інший тип деградації діброви. Наприклад, на деяких ділянках дуб випав зі складу насаджень і на його місці почав домінувати ясен звичайний. Цей тип деградації призводить до появи гірших з естетичної точки зору насаджень.

Відрізняється від непорушених корінних насаджень і діброва, яка формує лісовий тип садово-паркового ландшафту (зокрема, у ній дуже розповсюдилася бузина чорна).

Збереження та підтримання обох частин діброви є найважливішим завданням дендропарку. У діброві з парковим типом ландшафту обробляються смуги землі, на які висаджують дворічні саджанці дуба. У діброві з лісовим типом ландшафту у вікнах пологів (на місці дубів, які загинули) на ділянках площею 0,07-0,08 га густо висаджують дво- або трирічні саджанці дубів. Потім у цих групах здійснюється доглядові рубання.

При створенні у м. Умань парку "Софіївка", насадження якого мають штучне походження, у ньому основним типом ландшафту був парковий. Але вже через 50 років після заснування почав переважати лісовий. Він є основним і у наш час. Тому зараз розчищають дібровний масив від супутніх видів, підросту та кушового ярусу. Окремі ділянки вже наближаються до стану, коли їх можна віднести до паркового типу садово-паркового ландшафту. Діброва добре збереглася на плато (урочище Дубинка). Схил від діброви до ставка займає деградована діброва, в якій у майже рівній кількості зростають ясен звичайний, липа серцелиста, дуб звичайний, граб звичайний, клен гостролистий, клен польовий, в'язи. Одним з найпоширеніших видів у дендропарку є ясен звичайний. Відсутність природного відновлення дуба та наявність рясного самосіву ясеня та граба свідчать про те, що дуби слід підсаджувати, а поширення ясеня та граба обмежувати.

У дендропарку "Тростянець" (Чернігівська область) спостерігається зменшення участі світлолюбних видів – сосни звичайної та берези повислої, а також дуба звичайного у насадженнях та поширення декількох тіньовитривалих листяних видів – клена гостролистого, в'яза шорсткого, явора, клена польового, ясеня звичайного, а також робінії звичайної. Аналіз вікової структури свідчить, що сосна звичайна, дуб звичайний і береза повисла представлені переважно стиглими та перестійними деревами при незначному відсотку молодняка, тоді як види, що поширюються, – переважно молодняками. Тобто, якщо не вживати заходів, зазначені тенденції будуть посилюватися. Тому у дендропарку застосовують власну методику відновлення насаджень. Вона передбачає вируб малоцінного насадження на значній площі – ділянки можуть мати розмір 60х80 м (близько 0,5 га) і більше, щоб майбутні посадки не попали під покрив існуючих рослин. Зберігаються тільки старі дерева. На місці вирубу створюється газон. Але галявини відвідувачі парку не бачать, оскільки між нею і доріжками залишається смуга з листяних дерев завширшки 15-20 м.

Потім поруч зі старими рослинами висаджують молоді того ж самого виду. При засновнику парку І.М. Скоропадському у Тростянці з хвойних часто робили смуги, тому і при відновленні їх насаджень застосовується цей прийом. Найчастіше смуги створюються з ялини звичайної (вона була однією з найпоширеніших у парку), але можуть використовуватися і інші види.

¹ Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України

Наступний крок – посадки декоративних форм хвойних і листяних рослин (звичайно, вони робляться перед смугами з хвойних). З декоративних форм висаджують ті, які, за літературними даними, колись були у парку, або ті, які зараз представлені старими екземплярами.

Як тільки рослини декоративних форм досягнуть розмірів, при яких вони справляють декоративний ефект, вирубується смуга, що закривала галявину від доріжок.

Тепер, якщо навіть старі дерева загинуть, не на тому ж місці, а поруч з ними вже створені куртини, які візьмуть на себе їх функцію у ландшафті. На нашу думку, таке просторове переміщення композицій не порушує Флорентійську хартію Міжнародного комітету з історичних садів 1981 р. Завдяки застосуванню методики відновлюється первинний видовий склад насаджень та їх ландшафтний вигляд, проявів ґрунтової немає.

Дендропарків і парків, у яких ведеться робота, спрямована на збереження та відновлення їх історичного вигляду, лише декілька. Більшість парків не має належного догляду і тому у деградації їх насаджень можна виділити три напрямки: ландшафтний, таксономічний, фітоценотичний.

Ландшафтна деградація – це порушення, а часом і зникнення у парку певних типів садово-паркових ландшафтів (найчастіше завдяки розвитку самосіву, а часом і через проведені у наші дні безсистемні посадки регулярний, парковий, садовий, лучний ландшафти перетворюються на лісовий), зменшення площі галявин, перекриття просік, через які відкривалися ближні та дальні перспективи та ін.

Під таксономічною деградацією ми розуміємо зменшення кількості таксонів порівняно з тією, що колись була у парку. На жаль, даних про таксономічний склад, який був у період розквіту, найчастіше немає. Але для окремих парків є данні інвентаризації різних років (списки видів, або відомості про їх кількість). Аналіз цих даних і власних обстежень свідчить, що з насаджень у першу чергу випадають хвойні, декоративні форми листяних, а також кущі.

Фітоценотична деградація спостерігається у лісовому типі садово-паркового ландшафту тих парків, у яких як база використовувалась природна рослинність, або які створювалися штучно, але переважно з дуба звичайного та інших аборигенних видів. Зміну співвідношення між кількістю рослин різних видів в усіх ярусах порівняно з непорушеними корінними насадженнями, а також невідповідність видового складу порівняно з тим же еталоном, ми називаємо фітоценотичною деградацією.

На Лівобережжі паркові діброви збереглися краще. У Качанівському та Сокиринському (Чернігівська обл.), Кияницькому та Тростянецькому (Сумська обл.), Шарівському (Харківська обл.) парках діброви становлять основу насаджень. Але й тут спостерігається тенденція їх заміни похідними насадженнями (переважно ясеневниками). Є приклади, коли вирубані у роки Першої світової війни, революції, Громадянської війни, або у роки Великої Вітчизняної війни та у повоєнні часи діброви відновилися, але порослеві насадження поступаються насінним як за таксаційними показниками, так і за естетичністю. У більшості парків Правобережного Полісся та Лісостепу зараз основним паркоутворюючим видом є ясен. У декількох парках на окремих ділянках домінує граб звичайний. Найвірогідніше, що таке положення склалося внаслідок деградації дібров.

Більшість проектів реконструкції старовинних парків передбачає відновлення таксономічного складу та ландшафтів, а явище фітоценотичної деградації, яке найсильніше впливає на вигляд парку, лишається поза увагою. Тому вивчення тенденцій змін деревної рослинності та розробка шляхів відновлення первинних насаджень має стати одним з головних завдань проектної роботи.

Література

1. Гайдамак В.М., Мордатенко Л.П., Головка Є.А. Діброва дендропарку "Олександрія": стан, проблеми оптимізації та відновлення. – Біла Церква: Б.и., 1994. – 42 с.
2. Карпишова Р.А. Дубравы лесопарковой зоны Москвы. – М.: Наука, 1967. – 104 с.
3. Рубцов Л.И. Проектирование садов и парков. – М.: Стройиздат, 1979. – 183 с.
4. Рубцов Л.И. Садово-парковый ландшафт. – К.: Изд-во АН УССР. – 1956. – 211 с.

УДК 712.253:712.41(477.81)

Провідн. інж. А.В. Клименко¹ – м. Київ

РЕКОНСТРУКЦІЯ НАСАДЖЕНЬ ГОЩАНСЬКОГО ПАРКУ (РІВНЕНСЬКА ОБЛ.)

В кінці XVIII ст. у Гощі Ленкевичами було засновано ландшафтний парк. Територія сучасного парку є меншою від первинної, а система доріг повністю змінена. У зв'язку з наступними реконструкціями парку, запланована посадка дерев, асортимент яких зберігся із стародавніх часів, із одночасним розширенням видового біорозмаїття.

А.В. Klimenko – Kyiv

Reconstruction of the Gostcha park plantations (Rivne region)

A landscape park was founded by the Lenkeviches in Gostcha late in the eighteenth century. The modern area of the park is smaller than the original one and the path system is completely changed. In the course of the next reconstruction of the park, planting of the trees, the ancient specimens of which have been preserved is projected along with certain enlargement of plant diversity.

На початку XVIII ст. Гощу придбав Теофіл Іногорський-Ленкевич (помер близько 1732). Після смерті Теофіла володіння перейшли до його старшого сина Леонарда (помер 1749 р.), жонатого на Людвізі Нелавській (померла 1788 р.). Спадкоємцем її багатств був єдиний син Станіслав Костка Ленкевич (помер 1804 р.). Від його браку з Агатою Михаловською лишилося четверо синів. У спадок Гоща дісталася Францішеку Михайлу (1789–1852), який до кінця життя прожив холостяком. Відписав усе помістя своїй небозі, доньці Граціана Ленкевича і княгині Гонорати Четвертинської, – Октавії (1808 – 1882). Октавія Ленкевич вийшла заміж за Михайла Валуєвського з Тичина, але невдовзі розлучилася. Маєтки роду Ленкевичів у 1870 р. вона віддала в оренду на 36 років Олександрові Злотницькому. У кінці життя відписала Гощу йому у власність, але на це був потрібний спеціальний царський дозвіл. Отримано дозвіл було через три дні після її смерті, і Злотницький мусив віддати усі маєтки. Вони перейшли до рук росіян. Після першої світової війни садибу викупив уряд Польщі та палац був використаний для розміщення корпусу прикордонної охорони (Aftanazy, 1988). З 1939 р. ця територія стала парком культури та відпочинку.

¹ Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України (Leading Engineer of M.M. Grishko National Botanical Gardens, National Academy of Sciences of Ukraine)